

**КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО РІВНЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

*Корчова Олена Михайлівна,
асистент*

*Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка*

Постановка проблеми. Загальноприйнятим є твердження про те, що можна оволодіти рідною мовою як системою на основі засвоєння фонетики, словникового складу, граматичної будови тощо. Однак на практиці часто спостерігаємо протилежні наслідки: засвоєння лінгвістичної теорії не формує комунікативних умінь, практичне оволодіння мовою залишається на початковому рівні. Саме тому, на нашу думку, необхідно скеровувати роботу на заняттях з української мови таким чином, щоб практична спрямованість у навчанні рідної мови забезпечила формування мовної особистості, яка вільно висловлюється з будь-яких питань, постійно виявляє високий рівень мовно-мовленнєвої культури.

Зазначене спонукає до висновку про те, що підрунтям навчання мови має бути комунікативно-діяльнісний підхід.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що у вітчизняній методиці проблема комунікативно спрямованого навчання мови не є новою. Здобутки наукових студіювань висвітлено у працях С.Русової, В.Сухомлинського, Л.Щерби, І.Білодіда та ін. Проблема практичної спрямованості навчання мови є актуальною й нині, оскільки головним визнано не стільки засвоєння теоретичних знань з граматики, скільки роботу над словом, розвиток усного і писемного мовлення, підвищення мовленнєвої культури особистості. Ефективні підходи до навчання мови та розвитку мовлення, функціонування мовних одиниць в умовах конкретних комунікативних актів, текст як одиниця спілкування є предметом дослідження М.Вашуленка, Л.Варзацької, Л.Скуратівського, О.Біляєва, Т.Донченко, М.Пентилюк, О.Горошкіної, А.Нікітіної, Г.Шелехової, Л.Паламар, Н.Голуб, В.Бадер, Г.Демидчик, І.Кухарчук тощо.

Сучасна методична наука пріоритетним вважає розвиток мовленнєвих умінь і навичок та формування комунікативної компетенції шляхом активного залучення учнів до навчально-мовленнєвої діяльності, вирішення комунікативних завдань. Проте у практичній роботі усе ще традиційним залишається системно-описовий підхід до вивчення мовних явищ, який, на наш погляд, не забезпечує належного розвитку комунікативних умінь. Загалом це пояснюється тим, що комунікативна спрямованість навчального процесу ще не знайшла свого місця у практиці навчання.

Окрім того, методична наука майже не бере до уваги лексику, яка є наскрізною в мовленні. Переважна більшість науково-методичних праць не торкається проблеми реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення лексико-семантичної системи мови.

Тож є потреба переглянути підходи до вивчення лексико-семантичної системи мови у вищих навчальних педагогічних закладах, адже майбутній фахівець має бути підготовлений до реалізації мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної (стратегічної) змістових ліній навчального матеріалу шкільного курсу рідної мови, які визначено пріоритетними у чинній шкільній програмі з української мови [5].

Метою нашої публікації є доведення значущості вивчення курсу сучасної української літературної мови, зокрема лексико-семантичного рівня, у вищій школі на основі комунікативно-діяльнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Для свідомого користування мовою як засобом спілкування необхідно формувати знання про особливості функціонування мовних одиниць різних структурних рівнів, їх комунікативне призначення, особливості використання в різних мовленнєвих ситуаціях.

Одиниці лексико-семантичного мовного рівня становлять лексико-семантичну систему мови, яка, як зазначає М.Кочерган, одна з найскладніших мовних систем, що зумовлено багатомірністю її структури, неоднорідністю одиниць, різноманітністю відображених у ній відношень і відкритістю для постійного поповнення новими одиницями [2].

Звідси можемо стверджувати, що лексико-семантична система є відкритою і динамічною, вона є синтезом основних смислових елементів та їх зв'язків і може бути названою синтезуючим, інтегральним рівнем.

Безперечно, погоджуємося із думкою Л.Мацько, що серед лінгвістичних проблем семантична є завжди актуальною насамперед тому, що в мовній семантиці відображається весь пізнавальний і уявний світ людини, її зв'язки з природою, з усім людством, та й сама мова [4, с. 12], отож, її вивчення є дещо складним.

Саме тому вважаємо за доцільне акцентувати увагу студентів на тому, що кожна мова реально існує лише як мовна діяльність відповідної етнічної спільноти, яка полягає у застосуванні всіма її членами значної кількості ustalених у ній порівняно невеликих артикуляційно-звукових актів-слів для позначення певних явищ об'єктивної дійсності (предметів, процесів, ознак) та їх відображень у свідомості (понять, уявлень). Адже, як стверджує М.П.Кочерган, слово існує в двох різновидах: як нерозчленований, незастосований, у якомусь зі своїх значень знак (у словнику) і як реалізований у мовленні лінгвістичний елемент [3, с. 42].

Для того, щоб слово реалізувало якесь зі своїх історично набутих значень, необхідно, щоб воно було введено в семантичний контекст. Під семантичним контекстом розуміють умови, необхідні для виявлення значення «фонетичного слова» (багатозначного й омонімів), які можуть виступати не тільки у формі слів і синтаксичних моделей, а й у вигляді ситуації (місце, час, мовець, слухач, культурно-історичні фактори) [1, с. 22].

Серед великої кількості прийомів дослідження лексичної семантики варто виділити два основні методологічні напрями, у вужчому розумінні – методи, які є ефективними в роботі зі студентами: лексикоцентричний (словоцентричний, аналітичний, описовий) і текстоцентричний.

Перший, спрямований на з'ясування значення й смислу окремої лексеми, ґрунтується на визнанні того факту, що слово існує об'єктивно як закріплений у свідомості мовців знак, що має свій не залежний від контексту семантичний простір. Такий підхід дає змогу досліджувати лексичну семантику слів на матеріалі кодифікаційних лексикографічних джерел – словників, довідників, лексичних картотек.

Текстоцентричний підхід орієнтує розглядати лексеми в мовленні, у їх функціональних виявах, де семантика мовної одиниці експлікується чи імплікується через реальні й потенційні сполучення слів, де вона зазнає змін, деформації і зміщень та збагачується нашарованими новими семантичними відтінками. У такому випадку межі семантичного простору слова визначаються не стільки обсягом його лексичного значення, скільки загальною семантикою тексту, його композицією, внутрішнім контекстом і підтекстом та ситуацією мовного спілкування. Відповідно, такий підхід

дослідження лексичної семантики можна визначити як текстоцентричний, зв'язномовний, в основу якого покладено синтагматичні відношення мовних одиниць.

Оскільки лексика повністю реалізує власні семантичні можливості лише в контексті, то комунікативно-діяльнісний підхід до її вивчення має ґрунтуватися здебільшого на текстоцентричності (текстовій комунікації).

Пропонуємо три етапи мовленнєвої діяльності на основі текстової комунікації з метою з'ясування семантики лексеми: 1) добір лексики певної тематичної групи; 2) уведення окремих лексем у мікро- і макроконтраст з метою з'ясування семантичних відтінків через реальні й потенційні словосполучення, дослідження семантичних зміщень у значенні; 3) рецесійний (рефлексивний) – сприймання й усвідомлення компонента лексеми, зіставлення з іншим контекстом.

Відповідно, на нашу думку, під час вивчення лексико-семантичної системи головна увага має приділятися реалізації текстоцентричного комунікативно-діяльнісного підходу, який передбачає врахування основних положень когнітивної, комунікативної методик навчання української мови, засвоєння мовленнєвознавчих понять, формування вмій і навичок усіх видів мовленнєвої діяльності; сприяє продуктивній роботі з текстом; виховує мовну особистість – людину, здатну спілкуватися в різних сферах і життєвих ситуаціях.

Рівень мовленнєвого розвитку студентів засобами лексико-семантичного мовного рівня залежить від створення та дотримання лінгводидактичних умов, а саме: системності й послідовності в роботі над збагаченням мовлення лексичними одиницями; стимулювання до активної мовленнєвої діяльності, найвищим виявом якої є творчість; упровадження текстоцентричного комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів до вивчення лексики на заняттях з української мови з оперттям на такі методи дослідження семантики слова, як контрастивний, семантико-стилістичний, метод семантичних диференціалів; активізації самостійного добору лексем з різними семантичними відтінками з метою практичного застосування засвоєних теоретичних знань під час продуктивних видів мовленнєвої діяльності з урахуванням ситуації спілкування.

Вивчення одиниць лексико-семантичної системи потребує: 1) усвідомлення студентами лінгвістичної природи лексики (її різновидів, структурних й семантичних особливостей, системних зв'язків), осмислення комунікативної ролі лексем у зв'язному мовленні, з'ясування механізму творення відтінків у семантиці лексеми, семемі; 2) вироблення практичних умінь і навичок розмежовувати відтінки у значенні слів на матеріалі текстів різних функціональних стилів мовлення з метою послуговування лексемами різної семантичної організації в процесі створення власних висловлювань відповідно до мети та ситуації спілкування.

Звідси можемо стверджувати, що основний акцент під час вивчення лексики має бути спрямований на реалізацію комунікативно-діяльнісного підходу текстоцентричного методологічного спрямування, що передбачає роботу з текстами та створення власних висловлювань, у яких слово якнайповніше реалізує свої семантичні можливості. Адже саме комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення лексичної системи мови на лексикоцентричній (парадигматичній) та текстоцентричній (синтагматичній) основі дозволяє виділити лексико-семантичні групи і розглядати їх як лексеми у мові та семемі у мовленні.

Висновки. Вивчення лексичної системи мови на підґрунті комунікативно-діяльнісного підходу відіграє значущу роль у мовленнєвому розвитку особистості майбутнього вчителя-словесника, оскільки його мовленнєва компетенція формується засобами мовних одиниць, сутність і значення яких можна з'ясувати лише через оволодіння лінгвістичними методами їх дослідження. Окрім того, для професійної підготовки вчителів української мови важливе значення має уміння характеризувати лексику української мови, оскільки це не лише формує вміння свідомо використовувати лексичні одиниці у процесі спілкування, вдосконалює мовну культуру, а й забезпечує теоретичну і практичну підготовку фахівця.

Варто зазначити, що знання лексико-семантичних явищ створює базу для наступної роботи, спрямованої на всебічне вивчення лінгвістичних явищ та вироблення умінь і навичок вільно володіти мовними одиницями в різноманітних ситуаціях спілкування.

Проблема реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення лексико-семантичного мовного рівня не вичерпується матеріалом нашої публікації. Подальшого розгляду потребують питання, що стосуються методик вивчення окремих тем лексикології на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. Отже, як бачимо, стан досліджуваної проблеми вимагає нових ідей, поглядів та підходів.

Резюме. У статті обґрунтовано необхідність практичного спрямування навчання рідної мови, зокрема вивчення лексико-семантичного мовного рівня, на засадах комунікативно-діяльнісного підходу з метою формування мовної особистості майбутнього фахівця. Виділено основні методологічні напрями, що є ефективними під час вивчення лексикології у ВНЗ. Запропоновано етапи мовленнєвої діяльності на основі текстової комунікації з метою з'ясування семантики лексеми. Зазначено лінгводидактичні умови мовленнєвого розвитку студентів засобами лексико-семантичного мовного рівня. Аргументовано актуальність комунікативно-діяльнісного підходу текстоцентричного методологічного спрямування під час вивчення лексико-семантичної системи. **Ключові слова:** лексико-семантичний мовний рівень, лексична система мови, комунікативно-діяльнісний підхід, мовленнєво-комунікативний розвиток, лексикоцентричний методологічний напрям, текстоцентричний методологічний напрям.

Резюме. В статье обоснована необходимость практической направленности обучения родному языку, в частности изучение лексико-семантического языкового уровня, на основе коммуниктивно-деятельностного подхода с целью формирования языковой личности будущего специалиста. Выделены основные методологические направления, эффективные при изучении лексикологии в вузе. Предложено этапы речевой деятельности на основе текстовой коммуникации с целью выяснения семантики лексемы. Указано лингводидактические условия речевого развития студентов средствами лексико-семантического языкового уровня. Аргументировано актуальность коммуниктивно-деятельностного подхода текстоцентрического методологического направления при изучении лексико-семантической системы. **Ключевые слова:** лексико-семантический языковой уровень, лексическая система языка, коммуниктивно-деятельностный подход, речевое коммуникативное развитие, лексикоцентрическое методологическое направление, текстоцентрическое методологическое направление.

Summary. The current article substantiates the necessity of practice-oriented teaching of the native language, in particular the study of the lexico-semantic language level based on the communicative-activ approach in order to create a language personality of the future specialist. Were analyzed the basic methodological approaches efficient for studying lexicology in the higher educational establishments. The article suggests the stages of speech activity based on the textual communication and aimed to clarify the semantic aspect of the lexeme. Were characterized the lingvodidactic conditions of the development of language competence among students by means of lexico-semantic language level. Was defined the topicality of text-oriented communicative-activ methodological approach to the study of lexico-semantic system of the language. **Keywords:** lexico-

semantic language level, lexical system of the language, communicative-activ approach, communicative speech development, lexicon-oriented approach, text-oriented methodological approach.

Література

1. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2000. – 368 с. – С. 22.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 1999. – 288с.
3. Кочерган М.П. Про системність у лексиці та семантиці / М.П. Кочерган // Українська мова та література в школі. – № 4. – 1973. – С. 38-45.
4. Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика: монографія; за ред. Л.І. Мацько, О.М. Семенов; Глухівський державний педагогічний університет імені Олександра Довженка. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 298 с. – С. 12.
5. Українська мова. 5-12 класи / Автори Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф; за редакцією Л.В. Скуратівського. – [Чинний від 22.02.2008]. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.